

van drie eeuwen. Deel twee brengt het verhaal slechts vijftig jaar verder. De behandeling van de negentiende eeuw bezat als vanzelf samenhang vanwege de dominerende positie van de beide groten, J. H. van 't Hoffen H. W. Bakhuis Roozenboom. De geschiedenis in de twintigste eeuw laat een steeds groeiend aantal scheikundige leerstoelen en laboratoria zien, die grotendeels onafhankelijk opereren. Uiteraard wordt hier veel verdienstelijk werk verricht, maar dat vertoont verder weinig eenheid of samenhang.

In deze situatie is het erg moeilijk om door de bomen het bos te blijven zien. De door Snelders verkozen aanpak is ook niet bijzonder geëigend om alsnog een zekere eenheid aan te brengen. Zijn boek is toch vooral een overzicht van de scheikunde aan de universiteiten, en dan vooral van de verschillende scheikundigen die in Nederland een leerstoel hebben bekleed. Zij worden allen met pijnlijke nauwgezetheid opgesomd. Snelders beschrijft hun carrières, vermeldt hun leerlingen, geeft de titels van hun belangrijke werken, en legt uit wat hun bijdrage tot de chemische wetenschap is geweest. Dat doet hij overigens zeer helder en beknopt. Uiteraard vallen er de nodige scheikundige termen, maar voor al te gedetailleerde technische uiteenzettingen hoeft de niet-ingewijde niet bang te zijn. De bronnen voor het verhaal bestaan ook niet alleen uit vaktechnische werken. Snelders maakt kwistig gebruik van publicaties met een meer algemene strekking als oraties en herdenkingsredes, wat de leesbaarheid zeker ten goede komt.

Als naslagwerk op dit beperkte gebied is dit boek ongetwijfeld heel geschikt, maar in zijn ijver om niemand over te slaan besteedt Snelders weinig aandacht aan de grote lijn. De gesignaleerde tendens tot schaalvergroting, specialisering en professionalisering bijvoorbeeld krijgt alleen in een soort inleiding enige aandacht. Het betreffende hoofdstuk, 'De institutionalisering van de scheikunde in Nederland', is bovendien vooral gewijd aan de lotgevallen van de (sinds 1953 Koninklijke) Nederlandse chemische vereniging, in wier opdracht het boek geschreven werd. Nu laat zich de geringe aandacht voor deze algemene tendensen nog wel verdedigen, aangezien dit probleem de scheikunde zelfver overstijgt. Bedenklijker is dat ook de in de titel geformuleerde pretentie als zou het boek tevens de ontwikkeling van de chemische technologie in Nederland beschrijven, niet wordt waargemaakt. Het staat buiten kijf dat het samengaan van wetenschap en industrie een belangrijke twintigste-eeuwse tendens vertegenwoordigt die zeker op de scheikunde een zwaar stempel heeft gedrukt. De scheikundige technologie staat echter weggedrukt in het slothoofdstuk, en dit gaat dan nog grotendeels over de betreffende leerstoel aan de TH Delft. Aan de belangrijkste industriële laboratoria, of eigenlijk meer aan de chemici die daar werkzaam waren, worden slechts enkele pagina's gewijd. Meer fundamentele vragen worden niet aan de orde gesteld. De lezerskring voor dit boek zal al met al toch wel voornamelijk beperkt blijven tot de leden van de Koninklijke Nederlandse chemische vereniging, die hier een indrukwekkende lijst van te eren voorgangers aantreffen. De eenvoudige historicus vindt weinig van zijn gading.

Rienk Vermij

S. de Schaepdrijver, *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam: Atlas, 1997, 366 blz., f49,90, ISBN 90 254 2432 5).

Voor het eerst sinds heel lang is er weer een overzichtswerk verschenen betreffende het Belgische aandeel in de Eerste Wereldoorlog. De Schaepdrijver schetst op trefzekere wijze hoe Jan met de pet en Jan met de helm de gevechten, het frontleven en — niet te vergeten — de al even akeelige bezetting ervoeren. Haar literatuuronderzoek is omvangrijk, waarbij zij ook intussen vergeten egodocumenten en literaire bronnen zeer nuttig aanwendt. Het is een indrukwekkende

synthese geworden die bovendien toegankelijk is voor het grote publiek. Dat is geen geringe verdienste.

Een van de sterke punten van dit boek is de bestendige aandacht voor het wedervaren van de gewone man. De keerzijde is dat De Schaepdrijver de voortdurende machtsstrijd binnen de Belgische elites soms wat uit het oog verliest. Nochtans heeft ze wel veel aandacht voor de Vlaamse beweging in die tijd: voor de 'frontbeweging' in het leger en voor het 'activisme' in het bezette land. Over koning, regering, legerleiding enzovoorts vernemen we echter niet veel. Daardoor heeft ze onvoldoende gezien hoezeer bijvoorbeeld de frontbeweging zich opwierp als een tegen-elite met vergaande machtsaspiraties tegenover de regering en tegenover het officierenkorps. Dat lokte repressieve acties uit. Om te overleven koos de beweging openlijk de Duitse kant en stuurde delegaties naar de Duitse linies. Die overlopers moesten het activisme in het bezette land gaan versterken en vanuit de Duitse stellingen anti-Belgische propaganda maken onder de Vlaamse soldaten.

De Schaepdrijver schat het activisme correct in als een met handen en voeten aan de bezetter gebonden beweging. Maar omdat haar archiefonderzoek beperkt is, trapt ze wel eens in de val van de latere interpretaties. Dat geldt bijvoorbeeld voor de communistische verzetsheld en slachtoffer van de Duitse concentratiekampen in 1940-1945, Jef van Extergem. De linkse Van Extergem wordt door haar geschetst als een pacifist die een relatief grote afstand bewaarde tot het bezettingsregime. Dat was echter slechts een scherm dat zijn werkelijke inzet moest maskeren. Hij had in 1918 een voltijdse baan als chef van de dienst volksvergaderingen voor de provincie Antwerpen. Hij deed met bijzonder veel overtuiging aan propaganda en aarzelde niet om over te gaan tot verklinkingen van anti-activistische patriotten, waarbij van de bezetter verwacht werd dat hij deze mensen zou straffen of 'verwijderen'. Zijn afgeven op het Pruisisch militarisme diende vooral om zijn andere uitlatingen en stellingen aanvaardbaar te maken. Die hadden ten doel zijn lezers en toehoorders naar het activisme te lokken door ze op te zetten tegen de Belgische regering.

Zij laat zich ook vangen in het geval van de literaire coryfee Pol van Ostaijen. Deze begenadigde dichter uit de avant-garde wordt beschouwd als een antimilitarist en een voorloper van de overtuiging dat deze oorlog slechts een absurde en zinloze slachtpartij was. In werkelijkheid wilde Van Ostaijen tijdens de bezetting zijn royale levensstijl aanhouden, terwijl de gruwelijke verarming en de plunderingen door de Duitsers tal van mensen rondom hem tot de bedelstaf veroordeelden. Daarom stond hij op de eerste lijst van activistische kandidaat-rijkswachters die aan de Duitsers werd voorgelegd. Van Ostaijen, met zijn ervaring als simpele klerk op het Antwerpse stadhuis, dienst militie, werd daarop aangeduid als een van de officieren; meer bepaald kapitein-adjutant met de verantwoordelijkheid over de administratie van het korps. Hij wist heel goed dat een dergelijke activistische rijkswacht een repressieapparaat tegenover zijn medeburgers moest worden. Als de Duitse legers standhielden en de zogenaamde Vlaamse zelfstandigheid meer perspectief zou krijgen, mocht ook die rijkswacht rekenen op uitbreiding. Dan zat hij gebeiteld, netjes in uniform, met promoties in zicht en een royale wedde.

Deze twee voorbeelden maken duidelijk dat er nog heel wat gegevens op te delven zijn en dat we nog komaf moeten maken met tal van verkeerde of verbloemende voorstellingen. Onderhavig boek kan overigens perfect dienen als stimulans tot verder onderzoek.

De Schaepdrijver noemt haar boek terecht *De Grote Oorlog*. Zo heette hij voor de tijdgenoten. Zij hadden allen het gevoel dat er nu een oude wereld in scherven lag, onherstelbaar. De Belgen leden vreselijke verliezen, zowel materieel als emotioneel. Maar de oorlog was ook een machtsstrijd onder landgenoten die dapper werd aangevuurd door de Duitsers. De (bijna) unanieme vaderlandse vréugde-uitbarsting van na de wapenstilstand op 11 november 1918 kon de wrok die daaruit voortvloeide, niet lang verdoezelen. Die wrok droeg sterk bij tot het verloop van de

tweede Duitse bezetting die in 1940 begon. Die zou de Belgische burgers nog veel meer tegen elkaar opzetten en uitlopen op moordpartijen en massale deportaties. Wie dit boek gelezen heeft, zal beseffen waarom deze generatie zoveel bitterheid meedroeg, haar aan haar kinderen doorgaf, en daarvan de wrange vruchten plukte tijdens de komende decennia. Ook nu worden de institutionele hervormingen en de conflicten tussen de diverse natiegevoelens binnen België nog altijd beïnvloed door de trauma's van 1914-1918.

Luc Vandeweyer

K. Verhelst, met medewerking van R. van Laere, *De Eerste Wereldoorlog in Limburg. Verslagen*, I, II (Limburgse documenten I-viii; Hasselt: Provincie Limburg, Culturele aangelegenheden, 1997, 1029 blz., ISSN 0772-3830).

De pastoors en kloosters in België werd na afloop van de Eerste Wereldoorlog allemaal gevraagd om een verslag over het oorlogsverleden van hun parochie op te stellen. Die verslagen moesten dienen om de geschiedschrijving over de schokkende oorlogsjaren te stofferen. Ze kregen een lijstje toegestuurd met vragen die ze moesten beantwoorden. Achteraf werd echter niet veel aangevangen met deze gegevens. De provincie Limburg besloot tot het integraal uitgeven van de verslagen afkomstig van haar grondgebied.

De parochiepriesters waren natuurlijk bevoorrechte getuigen. Weinigen waren zo op de hoogte van het reilen en zeilen in hun omgeving als zij. Maar ook is het duidelijk dat de kerk er goed wilde uitkomen. En natuurlijk werden al deze getuigen en hun opdrachtgevers, de bisschoppen, sterk beïnvloed door het tijds klimaat van kort na de wapenstilstand. De meeste pastoors speelden resoluut op veilig. Zo valt het op hoe veel van hen voornamelijk aandacht hebben voor de gevechten in de beginperiode met zijn vele doden en vernielingen, daarna voor de tragische wegvoering van de dwangarbeiders, de opeisingen, boetes en plunderingen en natuurlijk de gedegenereerde toestand van het aftrekkende Duitse leger in de herfst van 1918 en de vreugde om het verschijnen van de eerste Belgische soldaten.

De inleiding bij een dergelijke bronnenuitgave is dan van groot belang. Die moet de lezer de nodige achtergrond geven om de voorliggende documenten correct te begrijpen maar ook aangeven waarom er hiaten optreden. Daaraan ontbreekt het enigszins. Prof. dr. Alex Vanneste blijft bijvoorbeeld erg op de vlakte wanneer hij het heeft over de activisten, de Vlaamsgezinden die gingen op de lokkende *Flamenpolitik* die de bezetter voerde. Hij stelt het bijvoorbeeld voor alsof het activistische weekblad *De bode van Limburg* door Vlaamsgezinden werd gesticht. In werkelijkheid waren dat stromannen en had de Duitse persverantwoordelijke luitenant Krause alle touwtjes in handen. Zo neemt hij ook de activistische voorstelling over dat er bij de zogenaamde volksraadpleging, begin 1918, 3625 Limburgse 'kiezers' hun steun betuigden aan de collaborerende zogenaamde Raad van Vlaanderen. De provinciale propagandaverantwoordelijke van deze raad, Jan Borms, bekende in een brief aan zijn chefs dat er slechts 1172 toehoorders waren en die waren niet eens allen gunstig gezind.

Er werd de priesters ook uitdrukkelijk gevraagd naar daden van vaderlandsliefde — of het gebrek daaraan. Hier stootte bisschop Rutten echter op een muur: slechts heel weinig parochieherders brachten de flamingantische collaboratie ter sprake. In Limburg bestond die immers vrijwel geheel uit militante katholieken. Wel hadden ze het over het verval van de goede zeden en de verwildering van de jeugd. Her en der werden er 'Pruiskens' geboren bij vrouwen die zich hadden overgegeven aan de bezetter. Met de vinger wijzen naar deze 'gevallen' vrouwen was vrij gemakkelijk. Hoe was het echter gesteld met het oorlogsgedrag van de betrokken